

1. Шопенгауэр А. Собрание сочинений. – Т. 2. – М., 2001.
2. История международных отношений и внешней политики СССР / Под ред. Г. Фокеева. – Т. 1. – М., 1986.
3. Рупасов А. Гарантии безопасности, нейтралитет. СССР и государства-лимитрофы в 1920 – начале 30-х гг. – СПб., 2008.
4. Yoram D. War, Aggression and Self-Defence. – N.Y.; Melbourne, 2003.
5. Easley E. The War over Perpetual Peace. – N.Y., 2004.
6. Нариси з історії дипломатії України / О. Галенко, С. Камінський, М. Кірсенко та ін.; під ред. В. Смоля. – К., 2001.
7. Цветков Г.М. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917–1945 рр.: Навч. пос. – К., 1997.
8. Версальський мирний договір / Под ред. Ю. Ключникова и А. Сабанина. – М., 1925.
9. Тицик Б. Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. – Львів, 2004.
10. Никольсон Г. Как делался мир в 1919 г. – М., 1945.
11. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 104.
12. ЦДАВОУ. – Ф. 3766. – Оп. 3. – Спр. 8.
13. Ллойд-Джордж Д. Правда о мирных договорах: в 2 т. – Т. 1. – М., 1957.
14. Zakonzedne 29. unora 1920, ktery m se uvozuje Ustavni listina Ceskoslovenske republiky // Centrum CEP pro Ekonomiku a Politiku. – 2010. – № 83.
15. ЦДАВОУ. – Ф. 3766. – Оп. 3. – Спр. 2.
16. Политическое соглашение между Чехо-Словацкой республикой и Польской республикой, заключенное 6 ноября 1921 г. // Международная летопись. – 1924. – № 1.
17. Посол мира. Страницы из дневника лорда д'Абернон (Берлин 1920–1926 гг.): в 2 т. – Т. 1. – М., 1931.
18. Польско-румынская секретная военная конвенция от 26 марта 1926 года, составляющая приложение к польско-румынскому гарантийному договору от того же числа // Международная летопись. – 1925. – № 8–9.
19. Text of German-Polish agreement of January 26, 1934 // The British War Blue Book. Documents concerning German-Polish relation sand the outbreak of hostilities between Great Britain and Germany on September 3, 1939. – Toronto, 1939.
20. Документы внешней политики СССР: в 24 т. – Т. 15. – М., 1969.
21. Документы внешней политики СССР: в 24 т. – Т. 21. – М., 1977.
22. The German White Paper / By C.H. Grattan. – N.Y., 1940; Documents on German Foreign policy. 1918–1945. Series D (1937–1945). – Vol. VI. – London, 1956.
23. Итало-австро-венгерская конференция в Риме. Протоколы, подписанные 23 марта 1936 г. // Мировое хозяйство и мировая политика. – 1936. – № 5.
24. Наумов А. Дипломатическая борьба в Европе накануне Второй мировой войны. – М., 2007.

Satskyi P.V. Ukrainian Question between World Wars and security guarantees. In this article the Ukrainian issue in the context of the international relations' problem in the period between the First and Second World Wars has been analyzed.

Key words: security guarantees, common border, «Ukrainian corridor», the unions of guarantee.

Н. І. Земзюліна

УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ ПОЛЬЩІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПРОСВІТНИЦЬКА ТА ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті аналізується просвітницька роль української кооперації. Показані механізми реалізації просвітницького руху кооперативними діячами, а також політику польської влади до українського населення.

Ключові слова: Польща, кооперативна освіта, кооперативні працівники, просвітницький рух.

Усвідомлення завдань кооперації, зумовлених рівнем і потребами національного розвитку української спільноти, в умовах чужоземного поневолення,

допомогло західноукраїнським кооператорам знайти адекватні форми діяльності в культурно-освітній сфері. Найголовнішими серед них були видавництво українських книг і кооперативної періодики, бібліотечна справа, організація культурно-освітніх заходів, проведення освітньо-кооперативних курсів, заснування фахових шкіл, матеріальна підтримка національних товариств тощо. Необхідність громадської діяльності кооперативів, спрямованої на захист і розвиток національної культури, виховання національно-свідомих членів суспільства, впливала з ідеологічно-організаційних засад українського кооперативного руху. Так, у збірнику правил та інструкцій, який 1928 р. підготували для членів адміністрації господарсько-споживчих кооперативів службовці Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК), вказувалося, що «кооператив має бути для нашого народу школою культури, добрих звичаїв і громадської моральності» й «у своїй культурній діяльності має служити цілому загалові» [1, 65–67]. «Піклування про щораз вищу культуру» та «піднесення загальних і фахових знань селян», – визначили одним із завдань кооперативних організацій учасники VII Кооперативного з'їзду, що відбувся 1932 р. у Львові [2, 9–10].

Аналіз опрацьованих джерел засвідчує, що основні культурно-освітньої діяльності українських кооперативних організацій закладалися одночасно з відродженням системи української кооперації, тобто, принцип поєднання економічної і культурної діяльності починав втілюватися з перших днів існування кооперативних установ. Зокрема, зразковий статут для господарсько-споживчих кооперативів, розроблений 1922 р. Крайовим ревізійним союзом, передбачав, що кооперативи мають «підносити заробітки господарств членів спільним веденням підприємства», а також «підносити культурний рівень своїх членів» [3]. Поєднання господарської та культурно-просвітницької діяльності кооперативів, на переконання Д. Коренця, повністю відповідало завданням українського кооперативного руху. «Метою кооперації, – наголошував він, – має бути співпраця громадян, спрямована не лише на покращення їх матеріального добробуту, але й на захист соціальних, культурно-освітніх потреб, і, врешті-решт, на збереження й духовний розквіт українського соціуму» [4, 262].

Діяльність кооперативних організацій у сфері просвітництва розцінювалася організаторами кооперативного руху не тільки як засіб піднесення культурно-освітнього рівня українського населення, але й як необхідна умова успішного розвитку самої кооперації. Така думка цілком обґрунтована, бо культурна невідповідність широких мас до сприйняття нових соціально-економічних ідей, безперечно, гальмувала розвиток кооперативного руху. З іншого боку, у населення, об'єднаного в кооперативних організаціях, з поліпшенням матеріального добробуту, зростали властиві для людини духовні потреби. А. Кушинський вважав, що «задовольнити ці потреби при допомозі своїх кооперативних організацій» є «льогічним стремлінням скооперованих мас» [5, 187]. Цю ж думку поділяв і Ю. Павликовський [6, 37].

Важливою запорукою успішної діяльності українських кооперативних організацій в культурно-освітній сфері стало налагодження співпраці з іншими національними громадськими товариствами, передусім, «Просвітою», «Сільським господарем», «Рідною школою», «Союзом українок» тощо. Їхні завдання в розв'язанні національно-культурних проблем у багатьох аспектах збігалися з тими, що стояли перед коопера-

цією. Ця співпраця була як активною (спільне проведення різних заходів), так і пасивною (надання грошової допомоги). Одним із напрямів просвітницької діяльності кооперативних організацій стало піднесення загальноосвітнього рівня українського населення. На кінець 1920-х рр. 29,2% населення у Львівському воєводстві, 46 – Станіславському, 39,3 – Тернопільському, 68,8 – Волинському, 71 – Поліському залишалися неписьменними, що суттєво гальмувало національно-культурний і економічний розвиток краю [7, 126]. Саме тому при кооперативах створювалися спеціальні гуртки з ліквідації неписьменності. На початку 1927 р. у Галичині такі гуртки працювали при 26 кооперативах. Крім того, вони фінансово підтримували роботу спеціальних секцій і курсів, створених при первинних осередках «Просвіти» та «Рідної школи». Так, 1937 р. РСУК виділив 300 зл. на курси, організовані «Союзом українок» [8, 674], а, за підрахунками Б. Савчука, в 1933–1938 рр. «Просвітою» і «Рідною школою» у Галичині було організовано 700 таких курсів для 7,6 тис. осіб [9, 57]. Крім цього, кооперативні активісти організовували «науку читання і писання вдома», за принципом: «письменний – навчи неписьменного». У такий спосіб кооператори втілювали в життя клич: «Через грамотність – до національної свідомості, гідності та честі, до сили та слави рідної країни!», під яким 1937 р. підписалися діячі всіх національних установ, на чолі з митрополитом А. Шептицьким.

Проте, слід зауважити, що просвітницька діяльність української кооперації здійснювалася з метою підготовки кваліфікованих кооперативних кадрів. Уже в квітні 1921 р. ця проблема стала предметом обговорення одного із засідань ККОК, на якому прийняли рішення організувати постійно діючі місячні кооперативні курси у Львові [10, 241]. Перший курс навчання (5 травня – 5 червня 1921 р.) прослухали 90 осіб, які «повернулись у свої повіті і пошавили практичну працю на місцях», а деякі з них «скоро стали провідниками відновленого кооперативного руху» [11, 327]. Курси продовжували працювати впродовж наступних років, проте, «велетенська праця української кооперації вимагала сотень, а то й тисяч свідомих громадсько-кооперативної місії, наскрізь ідейних і фахово добре вишколених людей». Тому Перший крайовий з'їзд українських кооператорів, що відбувся у Львові 9–10 червня 1921 р., прийняв рішення про необхідність налагодження чіткої системи кооперативної освіти. Першочерговим завданням у цьому напрямі було визначено проведення союзами українських кооперативів «вишколу кооператорів-організаторів» [12, 19].

Прагнучи надати дієву допомогу в організації кооперативних курсів, Крайовий ревізійний союз восени 1922 р. підготував зразковий статут, за яким вже у жовтні 1922 р. провели перші кооперативні курси у с. Заболотів Станіславського воєводства. Відтоді кооперативні курси почали систематично проводити всі осередки кооперативів. Це добре простежується на прикладі Коломийського ОСК. Так, двохтижневі курси (12 осіб) відбулися у Коломії в листопаді 1924 р., а в лютому–квітні 1925 р. тут влаштували уже шести-тижневі курси (24 особи), в лютому–березні 1926 р. такі ж курси цим ОСК були організовані в Косові (10 осіб), в липні–серпні 1929 р. – у Коршеві Коломийського повіту (18 осіб) [13]. На теренах українських воєводств організація таких курсів здійснювалася за підтримки і під контролем Інспекторату РСУК. Уже в 1928–1929 рр. тільки у Волинському воєводстві відбулися 6 двотижневих, т. зв. «агітаційних» курсів, які прослухали 179 осіб, та 8 місячних курсів для 248 осіб.

Результативність роботи курсів високо оцінювали самі курсанти. 14 грудня 1928 р. дирекція РСУК отримала такий лист-подяку: «Ми, нижче підписані слухачі кооперативних курсів в Ковелі на Волині, шлемо щиро подяку за улаштування курсів і бажаємо РСУК мати великі засоби для улаштування таких курсів, як наші, щоб ширші кола українського населення, а особливо селяни, могли добути собі освіту в кооперативнім напрямку!» [14, 79].

Проблема організації кооперативних курсів була в центрі уваги з'їзду кооперативних інструкторів, скликаного в жовтні 1929 р. у Львові. Учасники з'їзду ухвалили програму вдосконалення системи кооперативного просвітництва. Вона передбачала подальше розгортання масової кооперативно-просвітницької роботи за наступною схемою: 1) «для дошколу практикуючих робітників» і їх «кооперативного усвідомлення» у селах влаштовувати тижневі агітаційні курси, т. зв. «школи кооперативної грамоти» (в програму входило навчання основ кооперації, ветеринарії, українознавства); 2) для книговодів, крамарів, справників, скарбників і членів спостережних рад влаштовувати спеціалізовані двохтижневі курси; 3) для підготовки кваліфікованих фахівців – організувати три- або шести-місячні курси [14, 3]. Кооперативна преса 1930-х рр. рясніла повідомленнями, які свідчать, що практично всі осередки українських кооперативів брали активну участь в кооперативно-просвітницькій діяльності, шляхом організації курсів. Так, 5–26 грудня 1935 р. проведено курс дошколу книговодів у Сокалі; 2–20 грудня – книговодів у Бродах; 18 листопада – 28 грудня – книговодів і крамарів у Рогатині; 16 грудня 1935 р. – 1 лютого 1936 р. – книговодів і крамарів у Станіславі; 6–19 грудня 1938 р. – крамарів у Товстім. Загалом, у 1931–1938 рр. ПСК (ОСК) у селах і містечках краю провели 250 курсів, які прослухали 7457 осіб. Тільки 1938 р. фахову підготовку на таких курсах здобули 3695 осіб [14].

У 1930-х рр. ініціаторами проведення кооперативно-освітніх курсів часто виступали й низові кооперативи. Так, кооператив «Подільська пасічничка спілка» в Тернополі двічі провів півторамісячні пасічницько-садівничі курси, заняття на яких вели кращі знавці цієї справи з товариства «Сільський господар». В організації курсів активну участь брали й місцеві осередки українських громадських організацій. Зокрема 1935 р. господарський курс у Раві Руській організували спільними зусиллями філія «Просвіти» і ПСК. У с. Жаб'ю Станіславського воєводства в організації курсів взяла участь кооператив «Український народний дім», районна молочарня, осередок товариства «Луг» і кружок «Рідної школи». Трьохмісячні курси у с. Добрянах Стрийського повіту 1937 р. організували філія «Сільського господаря» і ОСК [15, 494].

Кооперативні курси проходили під постійним контролем з боку місцевих органів адміністрації та держбезпеки. Їхні організатори зобов'язувалися представити поліції навчальні плани і програми курсів, за дотриманням яких пильно стежили представники влади. Якщо ж траплялися відхилення, то відразу слідували зауваження і курси могли заборонити. Так, косівський староста 1925 р. у донесенні до воєводи повідомляв, що кооперативні курси того року мали «політичний характер», тому староство заборонило їхнє проведення. Своєю чергою, у с. Турка Львівського воєводства 1927 р. місцевий староста мотивував відмову їхнього проведення «епідемією тифу», а волинський воєвода в 1929–1930 рр. не дозволяв проводити курси взагалі без будь-яких пояснень [15, 85].

Представники владних структур часто вдавалися до відвертих провокацій у цій сфері. Так, на початку 1925 р. в Луцьку поліція заарештувала всіх слухачів кооперативних курсів, влаштованих «Просвітою», звинувачивши їх в «антидержавній» пропаганді. Щоб виправдати цей акт, польська преса оголосила учасників «небезпечними агітаторами», які пройшли спеціальну підготовку у Харкові та приїхали до Польщі для «проведення підривної роботи», хоч усі вони були мешканцями навколишніх сіл. Подібні випадки трапилися 1928 р. у Ковелі та 1929 р. – Сарнах і Кобрині, де слухачі кооперативних курсів були заарештовані, за звинуваченням в антидержавній діяльності, хоча курси проводилися з метою підготовки кваліфікованих кооперативних фахівців [16, 80].

Для поглиблення кооперативної ідеї серед місцевих провідників кооперативного руху, РСУК вирішив проводити влітку так звані «вакаційні курси». 1935 р. вони відбулися в Косові, 1936 р. – Ямному, 1937 р. – Гребенові. Найвдалішим видався IV вакаційно-відпочинковий курс 11–30 липня 1938 р. у Ворохті. Слухачам було прочитано лекції з теорії і практики кооперативної роботи – «Значення кооперації і актуальність кооперативної проблеми» (Ю. Павликовський); «Ідеологія кооперативного руху» (О. Луцький); «Про кооперацію в Галичині» (І. Витанович); «З початків кооперативного руху в Галичині» (А. Жук); «Стан закупівельно-збутової кооперації» (І. Грабар); «Стан кредитової кооперації» (І. Ольховий); «Наша споживча кооперація в 1937 р.» (М. Квасниця); «Роль жінки в пропаганді кооперативної ідеї» (І. Гладка) тощо. Організатори мали на меті ознайомити учасників з основами кооперативної ідеології та здобутками української кооперації в краї [19].

Однією з передумов успішного розвитку української кооперації мав стати перехід керівництва кооперативною роботою в руки кваліфікованих фахівців. Спеціалістів середньої ланки для роботи в кооперативних установах краю готували чотирирічна кооперативна гімназія в Кременці, однорічні школи в Яворові та Стрию, які знаходилися під опікою «Рідної школи», рільнича школа товариства «Просвіта» в Милованні, сільськогосподарський ліцей у Черниці, державний і приватний кооперативні ліцеї у Львові [20, 59]. Фаховими кадрами вищої категорії українські кооперативні установи поповнювалися за рахунок випускників економічно-кооперативного факультету Українського технічно-господарського інституту при Українській господарській академії в Подєбрадах (Чехословаччина). Про зростання фахового потенціалу українських кооперативних організацій свідчать кадрові зміни в «Центросоюзі». Якщо 1925 р. лише 40% його службовців мали спеціальну освіту, то 1938 р. 16,3% його працівників мали вищу, 52,1% – середню та однорічну торговельну освіту, а 31,5% службовців пройшли підготовку на кооперативних курсах [21, 5].

Таким чином, українська кооперація у міжвоєнний період мала реальний позитивний вплив на всі сфери суспільно-економічного життя Західної України. Кооперація втягувала населення в товарно-грошові відносини, прилучала до новітніх технологій та передових європейських методів господарювання. Все це сприяло внутрішньому згуртуванню українства, а відтак, ставало важливою передумовою підвищення соціально-економічного рівня життя. Піднесення кооперативного руху в Західній Україні яскраво засвідчувало здатність українців вміло поєднувати природну працелюбність, із прагненням та готовністю запроваджувати економічні новації у свою господарську

діяльність. Завдяки цьому, кооперація зуміла подолати всі перешкоди з боку польської влади.

1. Мазур М., Скробач В. Кооперативний буквар. – Івано-Франківськ, 1995.
2. Відозва в справі боротьби з неписьменністю // Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – Ч. 51.
3. Кооператив. Статут. – Л., 1922.
4. Коренець Д. Торговельно-кооперативне шкільництво в Польщі // Кооперативна республіка. – 1931. – Ч. 7–8.
5. Куциньський А. Культурно-освітня діяльність кооперації // Кооперативна республіка. – 1929. – Ч. 5.
6. Павлюковський Ю. Під прапором самопомочі: Кілька програмних думок про устрій праці. – Л., 1925.
7. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1994.
8. Рудницька М. Статті, листи, документи. – Л., 1998.
9. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кінець 30-х рр. XX ст.). – Івано-Франківськ, 1999.
10. Українські кооператори. Історичні нариси. – Кн. 1. / За ред. С. Гелея. – Л., 1999.
11. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Н.-Й., 1964.
12. Качор А. Ідейні основи української кооперації в діаспорі. – Чикаго; Торонто; Вінніпег, 1979.
13. Жук А. Українська кооперація на Західній Україні під Польщею // Сучасність. – 1961. – № 8.
14. Коберський К. Буквар кооперації. Для вжитку самоосвітніх кооперативних курсів. – Л., 1939.
15. Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. – Н.-Й.; Торонто; Париж; Сідней, 1990.
16. Західноукраїнська кооперація під Польщею в 1936 р. – Л., 1936.
17. Піснячевський Д. Від капіталізму до кооператизму. – Париж, 1945.
18. Книш З. Працівники Центросоюзу // Господарсько-кооперативний часопис. – 1938. – Ч. 8.

Zemzyulina N.I. Ukrainian cooperation in Poland during interwar period: educational and professional activities. In this article is discovered the educational role of the Ukrainian cooperation. Are demonstrated the mechanisms of the educational movement implementation by cooperative leaders, as well as policy of Polish authorities towards Ukrainian people.

Key words: Poland, cooperation education, cooperative workers, educational movement.

О. П. Барабаш-Тимофієва

БІЛОРУСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1921–1939 рр.)

Проаналізовано становлення та функціонування білоруської політичної еміграції в Чехословаччині міжвоєнного періоду. Відзначено, що незначний білоруський міжвоєнний емігрантський політичний осередок був переважно студентським та розподілявся на два політичних табори, робота яких була скерована відповідно до тактики та стратегії як радянської, так і незалежницької.

Ключові слова: білоруська еміграція, білоруське студентство, Білоруський закордонний архів, білорусознавство, ЧСР.

Пошуки кращої долі у всі часи – безпеки існування, комфортного житла та побуту, кращого життя для себе та своїх дітей, професійного визнання – ось що зривало, зриває й буде зривати з місця багатьох людей. Не минуло це й білорусів у неспокійні 1920–30-і рр. Опинившись між Польщею та Росією, певна частина з них зробила вибір саме на користь еміграції. Білоруська міжвоєнна еміграційна тематика, в цілому, є порівняно добре розробленою. Найбільш плідно працюють у цій царині білоруські фахівці В. Ляховський [1], А. Сідаревич [2], М. Трус [3] українські дослідники О. Зубко [4] та О. Ямкова [5], а також польський історик Д. Міхалюк [6]. Мета цієї статті – аналіз ста-